

F I G Y E L Ő

A MAGYARSÁG ŐSTÖRTÉNETE

(A Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Magyarságtudományi Intézete által rendezett előadássorozat)

Már egymagában az a tény is sokat jelent, hogy végre van Magyarságtudományi Intézetünk. Hogy pedig ez az intézet nemcsak befelé él a szaktudósok területein, hanem a művelt nagyközönséggel is közvetlen kapcsolatot teremt s a tudósok munkáit igyekszik közvetlen formában közzé tenni, azt nem lehet eléggé magasztalni. A most lezajlott előadássorozattal kapcsolatosan lehetett látni, hogy mennyire szükség van ilyen sokoldalú, minden részletkérdést illetékes szakemberrel megszólaltató előadásokra és hogy milyen hálás ezért a közönség. A zsúfolásig megtelt teremben csizmás parasztembertől, kisiparostól, egyszerű szegény asszonytól egyetemi tanárig, nyugalmazott főispánig a legkülönbözőbb foglalkozású emberek hallgatták feszült figyelemmel az összes előadásokat. Amikor erről az előadássorozatról szándékozom beszámolót adni, nem mulasztom el a sok vidéken élő komoly érdeklődőnek a figyelmét fölhívni arra, hogy az összes előadások az idei könyvnapra egy kötetbe foglaltan meg fognak jelenni.

Az előadások érdekesnél érdekesebb címe, a Magyarságtudományi Intézet válogatott tudósgárdájának speciális részletkutatásokat is tartalmazó közleményei, a fölbukkanó nagyérdemű problémák, a sokszor egészen meglepő megállapítások annyi gondolatot ébresztenek, hogy egy ilyen beszámoló keretei szűknek

bizonyulnak ezek kifejtésére. Dícséretére szolgálhat a sorozat rendezőjének, Ligeti Lajosnak az a tárgyilagosság, amellyel a különböző szakmák képviselőit egymástól függetlenül, azaz egymástól befolyásolatlanul juttatta szóhoz. E magasrendű tárgyilagosságnak természetesen hátrányai is voltak. Mivel egy-egy előadó mindent nem mondhatott el, bizonyos pontok az egész sorozat folyamán elhanyagolódtak. A nagyközönségnek természetesen e hiányok nem tűntek fel. Másik hátránya volt, hogy az egyes előadások bizonyos eredményei többször szöges ellentétben voltak egymással. Részben már a források különböző volta vezetett ezekhez az eltérésekhez. Érdekes volt például megfigyelni, hogy a tisztán írott forrásokra támaszkodó őstörténeksnek mennyi gondot okozott Lebedia helyének meghatározása, ami pedig a régészet alapján megoldott kérdés.

A figyelmes hallgató nem állhatta meg, hogy az egész sorozatot, amint az tizenegy egymás utáni napon lepergett előtte, egybe ne foglalja és mindegyik előadásnak lényegét keresve a magyarság őstörténetéről lehetőleg kerek képet ne akarjon alkotni magának a hallottakból.

A körülbelül ezer év óta európai kultúrközösségben élő magyarság az általános európai vonások mellett több egészen egyéni, sehol másutt föl nem lelhető vonást őrzött meg mai napiglan (ilyenek: nyelve, zenéje, közjogi felfogása). Ezek előzményeit a honfoglaláselőtti történetben kell keresni. Mai finn rendszerű és alaprétegű nyelvének háttérében széles néprétegének ősi finn szár-

mazása áll. Ez a népréteg Kr. e. 2000 körül válhatott ki a finn népek családjából. Az ősi vadász-halász életmód ezután is tovább folyt még az Ural közvetlen közelében, a Kámától keletre eső lankás vidéken (a vogulok és osztyákok szomszédságában). Az önálló magyar nyelv elindulását a Kr. e. 1000 körüli időre tehetjük. Az ezután eltelt másfélezer év a finn nyelvű magyarság hőskora. (Kr. e. 1000—Kr. u. 500). Ekkor olyan jelentőségű, változásokon megy át ez a magyarság, mint később a keresztény kultúra világába való bekapcsolódásakor. De nem forradalmi jellegű ez, hanem lassú és természetesebb. Déloroszországban a trák népcsaládba tartozó kimmeriek uralmát Kr. e. 650 körül az Irán felől jövő szkítaságé váltja fel. Nyugatszibéria felől pedig a nyugati türk kultúrkör érezteti erős befolyását. Az erdőövet lassanként elhagyva, a ligetes steppe életkövetelményei kezdték mindinkább irányítani életmódját. Természetesen szó sem lehet hermetikusan elzárt, mintegy biblikus vándorló népről ezen roppant idő alatt. Ellenben a legmélyebb hatások gyúrják át ezt a népalakulatot és teszik képessé arra a magas fokú pusztai kultúrára, amellyel később Lebediából megindult. Melyek ezek a népi tényezők?

A Fekete tenger-vidéki szkita és az újabb és újabb iráni népelemek e korban fölhatolnak a Volgán és Kámán messze északra és állandó, intenzív kereskedelmet létesítenek észak és dél között. Az ananinoi és pianobori kultúráknak — melyek részben párhuzamosak időben — szkita rétege döntő tényező a magyarság későbbi fejlődése szempontjából. De az egész Káma-vidék anyagi és

szellemi életét is új alapokra fektette az új elem. Ennek látható jelei a helyi kultúra hallatlan felvirágzásában akkor kezdenek ott mutatkozni, amikor az erősen átalakult finnugor eredetű magyarság urali őshazáját elhagyja. Ez a „permi stílus“ néven ismert régészeti jelenség — melynek virágkora a Kr. u. V—VIII. század — végeredménye egy nagy fejlődésnek, amelybe az urali őshaza magyarsága is beletartozott.

Az urali őshaza magyarságának életében másik döntő tényező a nyugatszibériai híres aranyak kultúrája. A Szent László legenda egyik előképének feltűnése ez aranyak között rámutat a magyarság és a nyugatszibériai ismeretlen, magas kultúrájú nép szoros kapcsolatára. Nem véletlen, hogy a magyarsággal több-kevesebb valószínűséggel azonosítható jyrka nép vadászati jelenete, melyet Herodotos ír le, szintén megvan ezen aranyak között. Ha a Tomaszek és mások által feltételezett azonosítás esete nem is forog fönn, mégis a magyarság átszervezésénél a jyrka népnek igen jelentékeny szerepe lehetett.

A nyugatszibériai aranylemezek és a délországi greko—szkita régiségek mögött álló anyagi és szellemi háttér elválaszthatatlan az urali őshaza magyarságának történetétől. Ennek a másfélezer éves történetnek a lényege: meg-alapozása annak a későbbi magasfokú pusztai kultúrának, amelynek birtokában szervezkedett a honfoglaló magyarság. Ez a lebediai kultúra nem új, külsőséges máz, legkevésbé sem annak a körülbelül ötven éves lebediai korszaknak a képződménye, hanem történeti előzmények alapján, természetes fejlődés eredményeképpen alakult ki. E két föltű-

nő tényező mellett még mások is lehettek akkor jelen. A pianobori kultúra fiatalabb rétege mutatja, hogy a szarmata néphullámozás is hasonló kihatású lehetett (Kr. e. 300 körül és után). Itt egy rendszeresen megismétlődő folyamat a döntő: a Volga—Káma kereskedelmi utat minden déli nép erősen igénybe vette és így mindegyik eljutott a magyarsághoz meg más rokon népekhez. Később a hunok is ezt tették.

A kaukázusi őshazában (463—800) a magyarság először onogur kötelékben élt. Itt már olyan mélyreható változások nem álltak be életében, mint az urali őshazában. Legföljebb a hunok szervező tevékenységét kell kiemelni, amely ettől kezdve szünet nélkül tartott a honfoglalásig és azon túl is. A krími kereszténység hatása is erre a korra vezethető vissza. A későbbi türk, úgyszintén a chazár fennhatóság alá kerülés sem sokat változtatott a helyi adottságokon, amelyeknek a kaukázusvidéki magyarság is alá volt vetve. Ennek az ősi kultúrterületnek a magyarságra is mély benyomást kellett gyakorolni. Részben innen kapta már az urali őshazában a különböző impulzusokat. A rézkortól kezdődően igen magasrendű, folyamatos kultúráról lehet e területtel kapcsolatban beszélni, amelyhez állandóan újabb és újabb elemek csatlakoztak. Az ongur püspökség mögött is a régi boszporuszi királyság vidékének és a krími bizánci birtokoknak kultúrája állott. A chazár birodalom belső viszonyai, a hagyományos bizánci-chazár kapcsolatok természetlensége, az arab-normann gazdasági érintkezések mindinkább kiszélesedő eredményei okozták a magyarság lassú, észrevétlenül elválását a chazár birodalomtól.

Mint említettem, Lebedia helye nem lehet vitás: nagyjából a Dneper és Don közötti gazdag terület volt. Az írott források pongyoláságai, ellentmondásai és hiányosságai több gondot okoztak a filológusoknak, mint amennyire szükség volt, mert egy másik forrás: a régészeti anyag egész világosan eldönti a kérdést. Az ukrainai leletek egész sora mutatja, hogy az a gazdag fegyver- és fűlszerelési anyag, amelynek birtokában a magyarság mai hazájába jött, a honfoglalást megelőző évtizedek lázas készülődései alatt a mondott területen készült. Csakis itt lehetett Lebedia. A hat évre terjedő etelközi átmeneti idő erre már csak rövidsége miatt sem volt alkalmas.

A magyar őstörténet sarkalatos pontja Kiev, Keleteurópának egyik legfontosabb városa. A Kiev-belvárosi pogány magyar sírok, köztük egy fejedelmi sír is (az Arany Kapunál), továbbá a Kiev topografiájában előforduló magyar nyomok világosan mutatják, hogy a lebediai magyarságnak egy része, és pedig éppen a honfoglaló része, erősen a kievi állam felé orientálódott. A kievi állam megalkulásában ez a lebediai magyarság sokkal nagyobb szerepet játszott, mint az akkor még alacsony színvonalon álló szlávok. Viszont a normannok gazdasági tevékenysége is erősen kihatott a magyarság életének alakulására.

A magyarság lebediai életének színvonalát a leletek százaiól jól ismerjük. Régészeti hagyatéka minden más népétől élesen elkülöníthető. Már a lebediai korszakban rendszeresen folyt egyes magyar népelemeknek vándorlása messze vidékekre a karavánélet keretei között. A korai magyar régiségeknek a fontosabb gazdasági forrásvidékeken való föltűnése

ebben leli magyarázatát. A 889. évi nagy meginduláskor azonban nagyarányú és végleges szétválás következett be. A lebediai fejlődés legvégső fokát képviselő régiségek tömegesen jelennek meg ekkor a Káma jobb partjának vidékén, különösen az Inva és Obva folyók vidékén, a mai Magyarországon, kisebb mértékben az északi Kaukázusban és jelentékeny tömeg marad a kievi állam területén, magában Kiev városában is.

A mai hazába eljött részt 200 ezer lélekre teszik. A megelőző politikai szervezkedésnek, az Árpád-család vezetői szerephez való jutásának körülményei ismeretesek. Itt is sok részletkérdés merül föl, de helyszűke miatt nem időzhetünk tovább. Ezzel már vége is a kétezer esztendőre menő „őstörténetnek“, amelyet talán inkább a magyarság korábbi történetének kellene neveznünk, szemben az újabb, egyezer esztendőös történetével.

A fölmerülő problémák tömegéből még csak egyet emelek ki. A hunokkal, az avarokkal, mint történetileg legközelebb álló, részben rokonnépekkel, illetőleg mint a mai haza megelőző lovaspásztor lakóival hasonlítva össze, milyen képet mutat a Lebediában végleges formát nyert magyarság? Azt találjuk, hogy e népek már a pusztai élet adottságaiból kifolyólag bizonyos egyöntetűséget mutatnak. Behatóbb vizsgálatra azonban lényeges jellemvonásai is előtűnnek és ezek sok mindent megmagyarázhatnak a magyarság későbbi életének megnyilvánulásait illetőleg. A tudomány elé e téren újabb feladatok tárulnak.

Lássuk először a hunokkal való egybevetést. Az urali őshaza területéhez közvetlenül kapcsolódott dél felől az európai hun kultúra

anyaterülete. Amikor pedig a magyarság a Kaukázus fölé került, akkor közvetlenül is magába szívta ennek a kultúrának a levegőjét. Ez a hun kultúra az összes pusztai kultúrák között a legelvontabb volt. Művészete eszmény lett évszázadokra az összes rokon, szomszédos és távolabbi népek szemében. Elvont, geometrikus jellegű stílusuk az aranyban, színes bérakásokban való feltűnő gazdagsága ellenére is komor hatást tesz, ha azt a többi népekével hasonlítjuk össze. Ezt a kifejezési nyelvezetet az akkori világ jól ismerte.

A honfoglaló magyarság sokkal közelebb állott ehhez a hun kifejezéshez, mint az avarságéhoz. Mint láttuk, ennek a mindinkább elmélyülő kapcsolatnak előfeltételei a kaukázusi őshazába, sőt azon túl még az urali őshazába, a szkita és nyugatszibériai kultúrák mély hatásának korába, a Kr. sz. előtti évszázadokba nyulnak vissza. Az európai hunoknál a szimbolizmusnak egy a maga nemében páratlan rendszere fejlődött ki, amely alaptörvényévé lett a puszták szellemi életének. Még a belső Ázsiából kiszakadt avarság sem vonhatta ki magát ennek a szimbolizmusnak hatása alól. De itt nem az állatfiguráknak, küzdelmi jeleneteknek, növényi motívumoknak egyszerű szimbolikájára kell gondolnunk, amelyet a perzsák, görögök, rómaiak vallásából ismerünk. Hanem egy sokkal bonyolultabb lelki jelenségről van itt szó. A puszták embere az őt körülvevő összes tárgyakat, fegyvereket, felszereléseket stb. szimbolikus értelmű élőlényekké alakította át, mintegy szellemvilággal vette körül magát már itt a földi életben.

Először déloroszországi hun, majd erdélyi gepida hatás alatt az

avarság is ebbe a rendszerbe illeszkedett bele. De a messzi belső Ázsiából érkező avarokhoz jobban illő naturalizmus lett úrrá magyarszági művészetükön, amikor a hun stílust lerázták magukról (670 körül). E naturalizmus természetesen még mindig igen messze áll a görögtől és rómainál. E naturalizmus ősforrása a dél-oroszországi greko-szkita művészetben található meg. Az elvontság elve benne is erősen érvényesül. A sírok ezreiből élénk táruló avar élet meghatározó példáit szolgáltatja a mély emberi érzésnek, a hagyománytiszteletnek és a más fajta, magas kultúrájú leigázott (gepida) megbecsülésének.

A honfoglaló magyarság kultúrájára tehát a fentebb ismertetett hun, elvontan szimbolizáló stílus nyomta rá a maga bélyegét. Az elvont formákba itt növényi elemeket, főleg végső fokon iráni eredetű palmettákat helyettesítettek be. Kisebb mértékben az avar naturalizmus hatásai is megállapíthatók. Azonban a különbség a kettő között igen nagy — de nem minőségbeli. Szinte megdöbbentő, hogy a honfoglaló régészeti magyarság hagyatéka még az urali őshazának állapotaira való visszaütéseket is tartalmaz, amelyre az írott források egyébként csak egészen gyér, közvetett nyomokat őriztek meg (permi motívumok, szkita emberjelenet stb. a honfoglaló magyarság lebediai eredetű tárgyain). A nyelvészet és régészet itt amazokénál gazdagabb forrásanyagot biztosít a kutatásnak. E két nagymúltú tudományhoz sorolható a fiatalabb, de éppen oly fontos anthropológia, amelytől különösen akkor lehet szilárd eredményeket várni, ha nem a történeti korszakbeosztá-

sokhoz való alkalmazkodás, hanem a tárgyi adatok gyűjtése és idegen szempontoktól független feldolgozása és azután a többi tudománysszakokkal való összeegyeztetés lesz a cél.

A tizenegy előadás szintézise tehát, azt lehet mondani, magától kínálkozik. A magyar őstörténeti tudománynak valóban az lesz a legközelebbi dolga, hogy ezt a szintézist előkészítse és megvalósítsa. Ma már a nyelvész, régész, anthropológus és filológus nem dolgozhat külön, ha őstörténeti eredményekre törekszik. Egyenként mindegyiknek szaktudománya csak segédtudomány, egymással összhangba hozva pedig a magyar őstörténet épületének szerkesztő alkotó részei — mindegyik a maga helyén. E tudománysszakok nagy multja, eléggé kialakult módszerei és biztosnak vehető részleteredményei azzal biztatnak, hogy ez a várva várt szintézis ugyancsak eredményes lesz. Ez az összehangolt munka az őstörténeti tudomány jövőbeli fejlődésének biztos záloga, még arra az időre is, amikor az írott források kiapadása, illetőleg maradéktalan ismerete s a nyelvészet ugyancsak elhatárolt területeinek teljes átdolgozása után e tudomány fejlődése immár csak a régészet és anthropológia által feltárandó és kimunkálendő, évről-évre gyarapodó és belátható időn belül ki nem apadó forrásanyagra lesz utalva. E szintézis folyamatos és helyes alkalmazása olyan mély hatást fog tenni mind a tudósvilágra, mind pedig a művelt nagyközönség széles rétegeire, akár a most lezajlott, igen épületes előadássorozat.

FETTICH NÁNDOR